

הַלְבוּת בְּרִבּוּת סִימָן נַד נה

א טור ומפני השטעם
קאנוו בסימן ער
בשם הרבאבי
ב ברכות כג מגלה כג

(כ"ל-כו). (יא) וכן מי שלא הנה לו ציצית או תפלין (יב) והביאו לו בין 'ישתבח' לקדיש יכול להניחם ולברך עליהם, אָבֵל (יג) * בין קדיש ל'ברכו' לא יפסיק בשום דבר (א"ו פ' תולת השחר), וכל-שפן שלא יפסיק (יד) לאחר שָאָמַר השליח-צבור (ז) 'ברכו' קדם שמתחילין ברכת 'יוצר' (כ"י טוף סי' נז בשם המנהיג וע"ל טוף סי' נז):

נה דיגי קדיש, ובו כ"ב סעיפים:

א (א) "אומרים" (ב) קדיש. י'אין אומרים אותו בפחות מעשרה (ג) זְכָרִים (ד) בְּנֵי-חֹרִין (ד) גְדוּלִים שְהִבְיאוּ

באר היטב

המשנה להרמב"ם טוף מס' אבות ובס' מטה-יוסף ח"ב סי' יב וע"ל סי' נד ט"ק ג. עשרה יהודים לועזים שאין מי שיועז בל' הקדש להוציא אותם י"ח, יוכל אחד מהם להיות ש"ץ ולומר קדיש וקדשה בל' ל"ז, תשובת רב"ש סי' שכא. ע"ש עוד בס' שא שמעך על ע' היתומים קטני-קטנים שאומרים קדיש וברכו ונתקלה עונים אחרים, וישלל בדיו הם עושים, וכן הרב פרי"ח בס' טט קורא תגר ע"ז ע"ש. לששנים או ג' אומרים קדיש יחד וא' מקדים, אם באים כל אחד תוף כדי דבור יענה עם הראשון או עם האחרון ואין וְעֵלָה לְבָלֵם, ואם יש הפסק יענה על כל אחד ואחד, הלק"ט ח"ב סי' מח: (ג) זְכָרִים. כל שיש מגן בבהכ"נ אין לש"ץ להתמין לאדם חשוב או גדול שיעזין לא בא. בנימין זאב סימן קסח וכ"כ רמ"א סימן קכד ס"ג ע"ש. אדם הנוצר ע"י ס' יצירה אם מצטרף ליהודי ולכל דבר שבקדשה, עין בתשובת חכם צבי סי' צג: (ג) בְּנֵי-חֹרִין. וכל הקדישים שרין אפילו קדיש דרבנן שאחר הלמוד, שכנה"ג בשם מ"מ:

משנה ברורה

עין לקמן בסימן סט מה שכתבנו שם בזה(11): (יא) וכן מי שלא. דכל זה הוא צורך מצוה, על-כן מתר להפסיק (יג) לאחר שָאָמַר ברכת ישתבח: (יב) והביאו לו. (יג) בין ליחיד ובין (יד) לשליח-צבור, ואף-על-פי דגנאי הוא לצבור להתמין, מכל מקום הואיל דאי אפשר בלאו הכי שרי, ובנה אין צריך השליח-צבור לחזור ולומר פסוקים, דשהיה מועטת היא [דה"ח]. ונראה, דבחידי מרי באפן שיהיה יכול

לגמר הנחת טלית ותפלין קדם שיציג הש"ץ ל"אמן ויהא שמה רבא" (וברכו(12)), או שפבר שמע קדיש וברכו, דאי לאו הכי הלא קאמא לן בסימן כה דאטור להפסיק בין השל-יד להשל-ראש אפלו לענות "אמן ויהא שמה רבא" וברכו, אלא שותק ושומע ומכון למה שאומרים(13), וזה אין נכון לעשות פן להתחלה לצאת בנה אפלו למאי דקאמא לן שומע בעונה, כדמוכח בברכות כא ע"ב, בתוספות ד"ה עד וברא"ש שם; ובאפן זה טוב יותר שימתיין מלהניח התפלין עד שייסיים הש"ץ ברכו ואז יניחם, ולענין הברכות עין בסעיף-קטן הסמוך: (יג) בין קדיש. רוצה לומר, משענה (טו) שהתחיל קדיש, דהקדיש לברכו גם-כן שיד(14). ועין (טו) באחרונה שכתבו דבין קדיש לברכו דינו (ו) לכל מלי בבין הפרקים, ותקף אחר ברכו אף שלא התחיל עדין ברכת יוצר הוי כאמצע הפרק(15), ומשם ואילוף הוא כהתחלת יוצר(16), כי עקר פנות הש"ץ מה שאומר "ברכו את ה' הנינו שברכותו אחר-כך בברכת יוצר(17), (יט) על-כן בין יחיד ובין ש"ץ אם לא נודמן לו טלית עד שהתחיל קדיש יכול להתעשר בו תפך, אבל לא יברך עד לאחר התפלה, ואז ימשמש בו ויברך. ותפלין אם נודמן לו קדם ברכו, יכול לברך עליהם(18), לפי מה שהסכימו האחרונים בסימן סו דיכול לברך על התפלין בין הפרקים; אבל אם לא נודמן לו עד שהתחיל ברכו, שוב לא יוכל לברך עליהן, אלא יחיון בלי ברכה(19) וכשיגיע קדם "אתכה רבה" ומשמש בהן ויברך עליהן, ועין בסמוך: (יד) לאחר שָאָמַר וכו'. מלשון זה מוכח דאפלו יחיד לא יפסיק, ועין בסעיף-קטן הקודם. ונראה דכל זה דווקא באפן שמורי בפנים, דהנינו שכבר גמר ברכת ישתבח ועומד להתחיל ברכת "יוצר אור", אבל אם הוא עוסק עדין בפסוקי דזמרה, וכל-שפן אם בא עתה להתפלל, ורוצה להתפלל פסדר ולא לזלג הפסוקי דזמרה ולפתח מברכת יוצר, ושמע קדיש וברכו, אין דינו בנה כאמצע הפרק(20), ולכלי עלמא יכול להניח טלית ותפלין ולברך עליהן. ועין (יט) בהגהות הגאון ר' חיים צאנזאר:

א (א) אומרים וכו'. פאָשר טוב למעט בברכות כף (ב) טוב למעט בקדישים(1). ועין באחרונים שקראו תגר על זה שגאספים עשרה בני-אדם ואומרים כמה קדישים על פסוקי-תורה או משנה או גמרא. עשרה יהודים לועזים, שאין מי שיועז בלשון-הקדש להוציא אותם ידי חובה, (ג) יוכל אחד מהם להיות שליח-צבור ולומר קדיש וקדשה בלשון ל"ז(2): (ב) קדיש. פרוש, אחר פסוקי דזמרה, ובעיני עשרה(3), שכל דבר שבקדשה, כגון קדיש וקדשה(4) וברכו (ג) וקריאת-התורה ונשיאת-כפיים(5), אין אומרים אותו בפחות מעשרה, שגאמר "ונקדשתי בתוך בני ישראל(6)", וילפינן בגזירה-שנה ד"חוף" "חוף" מפרגלים, דכתיב "עד מתי לעדה הרעה הזאת", יצאו יהושע וכלכו, נשאר עשרה, וקרויין עדה. וכל הקדישים (ז) שרין לזה, אפלו קדיש דרבנן שאחר הלמוד. כתב הש"י, דבעת אמירת פסוקי דזמרה אין צריך עשרה, דאפלו אם אמרוהו ביחידות, כל שיש עשרה בשעת אמירת הקדיש די בכך. וכן אם התחילו להתפלל ערבית ביחידות ובאו עשרה לעת אמירת הקדיש, יכול לומר הקדיש, וכן בכל למוד שאדם לומר, פסוקים או אגדה, או באמירת "עלינו" או באמירת "אשרי" שקדם מנחה או באמירת תהלים בבקר, אם הנה גלי מנגן ונודמן תפך מנגן, שיש לומר קדיש. ומגן-אברהם בסימן סט ור"ל לא כתב כן(7), וכן מגן-א"ר בסימן ר"ל מוכח כהפסוק-אברהם. על-כן הסכימו האחרונים [הפמ"ג ור"ה ור"ש פ] דהנכון שיאמרו(8) אחר-כך מומזר או שלשה פסוקים(9) ויאמרו קדיש. ועין בפרי-מגדים במשפחות-זהב אות ג דמוכח מנה דלענין פסוקי דזמרה(10) ולענין תפלת ערבית גם המגן-אברהם מודה להש"ז: (ג) זְכָרִים וכו'. לאפוקי נשים וצבדים וקטנים, והוא הדין טמטום ונאנדורגינזוס וחצי עבד וחצי בן-חורין אינו מצטרף [פמ"ג]: (ד) גְדוּלִים. עין פרי חדש סימן סט שקרא

שער הציור

(יג) פשוט, ומוכח לעיל בסימן נא סעיף ד בהג"ה שם בכאור הגר"א ובסימן נג בסעיף ג: (יג) מוכח מפנים: (ד) מגן-אברהם: (טו) מגן-אברהם: (טז) אליה רבה ופרי-מגדים: (יז) אף לענין שאלת שלום והשבה על זה: (יח) פרי-מגדים: (יט) דהוא משיג שם על הרמ"א, ולדברינו ניקח סבת הרמ"א דסביא לה דכיון דהוא שומע ברכו מהש"ץ ועומד לקדם דברו ולהתחיל ברכת יוצר אור נחשב כאמצע הפרק, ועין לקמן בסימן קלט סעיף ו ובכאור הגר"א שם: (ב) נקטת הגדולה: (ג) דבר-שמואל סימן שכא: (ג) מגלה כג: (ד) שייורי נקטת הגדולה:

אחר גמר התפלה, ומש"ה נהגו לומר פריסת שמע אחר גמר תפלת י"ח בלחש כדי שיאמר הקדיש על תפלת י"ח אבל א"כ אין שוף לומר קדיש. ועתה קדישם מקורב באו שפורסין שמע אחר קדיש בתרא ואומרים שנית קדיש ואינו נכון דמה ענין לומר ב' קדישים סמוכים זה לזה, ועכ"פ יש ללמד שיאמרו מקצת פסוקים בין שני הקדישים. ואין לומר קדיש אלא אחר דבר הגדה. וכשלומו משניות או שום ד"ת שבע"פ י"ל הגדה אחריו דהינו א"ר"א א"ר"ח ת"ח מרבים שלום וכו' כדי לומר עליו קדיש, מ"א ע"ש, וע"ל סי' נה ט"ק א מש"ש: (ז) בְּרִבּוּת. לאחר שהתחיל הש"ץ קדיש לא יפסיק שוב לטלית אפלו בין הפרקים, עי' סימן סו סעיף ב, ונה שכתב רמ"א כאן אבל בין קדיש לברכו וכו' וכ"ש שלא יפסיק וכו', מ"א: (ב) קדיש. פאָשר טוב למעט בברכות כף טוב למעט בקדישים, כנה"ג, וכן בתשובת דבר-שמואל סימן קפג קורא גם-כן תגר ע"ז שגאספים עשרה ב"א ואומרים כמה קדישים על פסוקי-תורה או משנה או גמרא ע"ש ועין בפרישו

באור הלכה

* בין קדיש. עין במשנה ברורה כמה שכתבנו דבין קדיש לברכו דינו כבין הפרקים, פן כתב אליה רבה ונתעתיקו הפרי-מגדים. וקשה לי, דהלא הרמ"א פסק בסימן פ בהג"ה ובסימן סו סעיף ב דעל תפלין יוכל לברך על-כל-פנים בין הפרקים, וכמו שמוכח גם-כן בסעיף ח שם בהג"ה, עין שם בחרושי ר' עקיבא איגר ובפרי-מגדים אות ד שם, אם-כן אמאי קאמר דלא יפסיק בשום דבר, הא לענין תפלין דאורייתא לעיל מנה יוכל להפסיק? ואין לומר

לגמר הנחת טלית ותפלין קדם שיציג הש"ץ ל"אמן ויהא שמה רבא" (וברכו(12)), או שפבר שמע קדיש וברכו, דאי לאו הכי הלא קאמא לן בסימן כה דאטור להפסיק בין השל-יד להשל-ראש אפלו לענות "אמן ויהא שמה רבא" וברכו, אלא שותק ושומע ומכון למה שאומרים(13), וזה אין נכון לעשות פן להתחלה לצאת בנה אפלו למאי דקאמא לן שומע בעונה, כדמוכח בברכות כא ע"ב, בתוספות ד"ה עד וברא"ש שם; ובאפן זה טוב יותר שימתיין מלהניח התפלין עד שייסיים הש"ץ ברכו ואז יניחם, ולענין הברכות עין בסעיף-קטן הסמוך: (יג) בין קדיש. רוצה לומר, משענה (טו) שהתחיל קדיש, דהקדיש לברכו גם-כן שיד(14). ועין (טו) באחרונה שכתבו דבין קדיש לברכו דינו (ו) לכל מלי בבין הפרקים, ותקף אחר ברכו אף שלא התחיל עדין ברכת יוצר הוי כאמצע הפרק(15), ומשם ואילוף הוא כהתחלת יוצר(16), כי עקר פנות הש"ץ מה שאומר "ברכו את ה' הנינו שברכותו אחר-כך בברכת יוצר(17), (יט) על-כן בין יחיד ובין ש"ץ אם לא נודמן לו טלית עד שהתחיל קדיש יכול להתעשר בו תפך, אבל לא יברך עד לאחר התפלה, ואז ימשמש בו ויברך. ותפלין אם נודמן לו קדם ברכו, יכול לברך עליהם(18), לפי מה שהסכימו האחרונים בסימן סו דיכול לברך על התפלין בין הפרקים; אבל אם לא נודמן לו עד שהתחיל ברכו, שוב לא יוכל לברך עליהן, אלא יחיון בלי ברכה(19) וכשיגיע קדם "אתכה רבה" ומשמש בהן ויברך עליהן, ועין בסמוך: (יד) לאחר שָאָמַר וכו'. מלשון זה מוכח דאפלו יחיד לא יפסיק, ועין בסעיף-קטן הקודם. ונראה דכל זה דווקא באפן שמורי בפנים, דהנינו שכבר גמר ברכת ישתבח ועומד להתחיל ברכת "יוצר אור", אבל אם הוא עוסק עדין בפסוקי דזמרה, וכל-שפן אם בא עתה להתפלל, ורוצה להתפלל פסדר ולא לזלג הפסוקי דזמרה ולפתח מברכת יוצר, ושמע קדיש וברכו, אין דינו בנה כאמצע הפרק(20), ולכלי עלמא יכול להניח טלית ותפלין ולברך עליהן. ועין (יט) בהגהות הגאון ר' חיים צאנזאר:

א (א) אומרים וכו'. פאָשר טוב למעט בברכות כף (ב) טוב למעט בקדישים(1). ועין באחרונים שקראו תגר על זה שגאספים עשרה בני-אדם ואומרים כמה קדישים על פסוקי-תורה או משנה או גמרא. עשרה יהודים לועזים, שאין מי שיועז בלשון-הקדש להוציא אותם ידי חובה, (ג) יוכל אחד מהם להיות שליח-צבור ולומר קדיש וקדשה בלשון ל"ז(2): (ב) קדיש. פרוש, אחר פסוקי דזמרה, ובעיני עשרה(3), שכל דבר שבקדשה, כגון קדיש וקדשה(4) וברכו (ג) וקריאת-התורה ונשיאת-כפיים(5), אין אומרים אותו בפחות מעשרה, שגאמר "ונקדשתי בתוך בני ישראל(6)", וילפינן בגזירה-שנה ד"חוף" "חוף" מפרגלים, דכתיב "עד מתי לעדה הרעה הזאת", יצאו יהושע וכלכו, נשאר עשרה, וקרויין עדה. וכל הקדישים (ז) שרין לזה, אפלו קדיש דרבנן שאחר הלמוד. כתב הש"י, דבעת אמירת פסוקי דזמרה אין צריך עשרה, דאפלו אם אמרוהו ביחידות, כל שיש עשרה בשעת אמירת הקדיש די בכך. וכן אם התחילו להתפלל ערבית ביחידות ובאו עשרה לעת אמירת הקדיש, יכול לומר הקדיש, וכן בכל למוד שאדם לומר, פסוקים או אגדה, או באמירת "עלינו" או באמירת "אשרי" שקדם מנחה או באמירת תהלים בבקר, אם הנה גלי מנגן ונודמן תפך מנגן, שיש לומר קדיש. ומגן-אברהם בסימן סט ור"ל לא כתב כן(7), וכן מגן-א"ר בסימן ר"ל מוכח כהפסוק-אברהם. על-כן הסכימו האחרונים [הפמ"ג ור"ה ור"ש פ] דהנכון שיאמרו(8) אחר-כך מומזר או שלשה פסוקים(9) ויאמרו קדיש. ועין בפרי-מגדים במשפחות-זהב אות ג דמוכח מנה דלענין פסוקי דזמרה(10) ולענין תפלת ערבית גם המגן-אברהם מודה להש"ז: (ג) זְכָרִים וכו'. לאפוקי נשים וצבדים וקטנים, והוא הדין טמטום ונאנדורגינזוס וחצי עבד וחצי בן-חורין אינו מצטרף [פמ"ג]: (ד) גְדוּלִים. עין פרי חדש סימן סט שקרא

הלכות פְּרָכוֹת סִימָן נד נה

ביאורים ומוספים

[משנ"ב ס"ק י]

עין לקמן בסימן טט מה שכתבנו שם בזה (11).

(11) שם (ס"ק ז) כתב שאף שבקצת מקומות אומרים שלשה פסוקים וקדיש קודם ברכו בערבית, אין זה אלא מנהג בעלמא, ואין מקפידין על הקדיש הזה.

ובענין מה שנהגו בקצת מקומות לומר "שיר המעלות הנה ברכו" וגוי קודם מעריב, כתב לקמן (סי' רלו ס"ק ב) בשם השלטי גבורים, שהוא משום שצריך לקרוא את קריאת שמע מתוך דברי תורה, ואומרים מזמור זה דוקא משום שכתוב בו "העומדים בבית ה' בלילות" או משום שכתוב בו "שאו ידיכם קודש וברכו את ה'".

[משנ"ב ס"ק יב]

ל"אמן יהא שמיה רבא" וברכו (12) וכו', שותק וְשומע ומכנן למה שאומרים (13).

(12) וכתב לקמן (סי' נו ס"ק א) שיש לכוון לשמוע את הקדיש מפי הש"ץ, כדי שידע על מה הוא עונה 'אמן יהא שמיה רבה'.

(13) ובביאור הדבר כתב לעיל (סי' כה ס"ק לו), שהשתיקה נחשבת כעניה לענין לצאת ידי חובה אבל לא לענין שיחשב על ידי זה כהפסקה.

[משנ"ב ס"ק יג]

דהקדיש לברכו גספן שפך (14) וכו', הני קאמצע הפקע (15) דמשם נאילף הוא כהתחלת יוצר (16) וכו', שפך כוהו אחר פקע בברכת יוצר (17) וכו', וכול לברך עליהן (18) וכו', אלא גיחון בלי ברכה (19).

(14) וכן מי שהתחיל לומר את הקדיש שקודם ברכו בעשרה, ויצאו מקצתם, כתב לקמן (סי' נה ס"ק ט) שיכול לומר גם ברכו, שהכל ענין אחד הוא [וסיים שם שהמאמר מרדכי חולק על זה]. וראה מה שכתבנו לקמן סי' צב ס"ק ט.

(15) וכן לענין ברכו בערבית, כתב לקמן (סי' רלו ס"ק א) שדינו כאמצע הפרק מהטעם שכתב כאן, וכתב שלפי זה צריך להיזהר מאד שלא לספר אחר ברכו אפילו קודם שהתחיל לברך את הברכה הראשונה אם דעתו להתפלל או ערבית.

(16) אמנם לענין החונים המאריכים בפסח בניגונים, כתב לקמן (סי' סח ס"ק ה) בשם המג"א, שטוב יותר לומר הפיוט קודם שמתחיל את ברכת יוצר אור.

(17) ולכן מי שמאחר לתפילה וכשהש"ץ אומר 'ברכו' עדיין עומד באמירת 'פסוקי דומרה', כתב הגר"ח קניבסקי (ארחות יושר עמ' קג) שהוא מבטל בידיים את עיקר תקנת 'ברכו'.

וכן לענין פורס על שמע, כתב במשנ"ב לקמן (סי' טט ס"ק ג) שיאמר ברכת 'יוצר אור' בקול רם והם שומעים, שלא יהיו נראים ככופרים ח"ו, שאם לא כן הרי הוא אומר להם שיברכו ואין אחד מהם מברך.

(18) ובטעם החילוק בין טלית לתפילין, כתב לקמן (סי' סו ס"ק טז) שציצית אינה חובת הגוף שהרי אם אין לו טלית פטור מציצית ויכול לקרוא קריאת שמע בלי ציצית, לכן נחשבת הברכה כהפסק, מה שאין כן תפילין שהן חובת הגוף, ועוד שהרי כשקורא קריאת שמע בלי תפילין הוא כמעיד עדות שקר בעצמו ח"ו, לכן לענין זה אנו נוקטים כדעה הסוברת שלא נחשבת הברכה כהפסק, עוד כתב שם, שאם יושב בבית הכנסת ומתבייש לישב בלי טלית, יכול לברך עליה בין הפרקים. וראה עוד מה שכתבנו שם.

(19) אמנם לענין מי שנודמו לו תפילין באמצע הפרק, כתב לקמן (סי' סו ס"ק טו) שישחה מלהניחן עד בין הפרקים כדי שיוכל לברך עליהן.

[משנ"ב ס"ק יד]

ושמע קדיש וברכו, אין דינו כזה קאמצע הפקע (20).

(20) ולענין העומד באמצע 'פסוקי דומרה' ושומע 'ברכו', הורה הגר"ש אויערבך (הליכות שלמה תפלה פ"ו דבר הלכה אות כ) שיכוון בפירוש שאינו עונה עכשיו 'ברכו' של סדר התפילה [דהיינו שאין כוונתו להתחיל ברכת 'יוצר אור' (משנ"ב ביצחק יקרא)], שאם לא כן, נחשב כהתחיל ברכת 'יוצר אור' ולא יוכל להמשיך ב'פסוקי דומרה'.

סימן נה

דיני קדיש

[משנ"ב ס"ק א]

כך טוב למעט בקדישים (1) וכו', ולומר קדיש וקדישה בלשון לע"ז (2). (1) ובטעם הרבר, כתב בשו"ת פאת שדך (ח"א סי' ט) שסברא פשוטה היא, שאין זה מכלל יראת ה' יתברך לגשת אל הקודש תמיד.

ולענין אבל שכבר התפלל ונכנס לבית הכנסת בשעה שהציבור מתפללים, כתב בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סי' מב) שאין צריך לומר עוד פעם קדיש, משום שאין להרבות בקדישים. אולם אם הקהל יודעים בו שהוא אבל ואינם יודעים שכבר התפלל, יאמר קדיש כדי שלא יחשדוהו שאינו חושש לכבוד אביו ואמו.

(2) וכתב לקמן (סי' קא ס"ק יג) בשם שו"ת חתם סופר, שתפילה בלע"ז מותרת רק באקראי, אבל להתפלל כך באופן קבוע, אסור. וראה מה שכתבנו שם.

[משנ"ב ס"ק ב]

ובענין צעקה (3), שקל דבר שפקדושה, כגון קדיש וקדישה (4) וברכו וקריאת התורה ונשיאת כפים (5) וכו', שפאמר "ונקדישתי בתוך בני ישראל" (6).

(3) והאופן שיש למנותם לדעת אם יש מנין, כתב הפרי חדש (ס"ק א) שאין למנות את הציבור לגולגולתם, והקצושה כתב (סי' טו ס"ג) שנהגו למנות על ידי הפסוק 'הושיעה את עמך וגוי', שיש בו עשר תיבות. והכף החיים (סי' יא) כתב שיראו במראית עין וימנו במחשבה.

וכיון שצריך שכל העשרה ישמעו את הקדיש, כמבואר לקמן (סי' קלט ס"ק כד), כתב שם שלכן יש להקפיד שלא לאומרו בלחש, וראה מה שכתבנו שם, ולקמן סי' נו ס"ק ב.

(4) וקדושה של חזרת הש"ץ ודאי צריכה עשרה. ואת הקדושה של 'יוצר' ושל 'ובא לציון' [שדינן שוה, כמבואר בשו"ע לקמן סי' קלב ס"א], כתב השו"ע לקמן (סי' נט ס"ג) שיאמר היחיד בניגון וטעמים כקורא בתורה, והרמ"א כתב שהמנהג לאומרן ביחיד. וכתב המשנ"ב שם (סי' יא) שנכון להדר לאומרן בניגון וטעמים, ולקמן (סי' קלב ס"ק ג) כתב שמי"מ לכתחילה טוב יותר לאומרו בציבור. וראה מה שכתבנו שם.

(5) ובביה"ל לקמן (סי' קכח ס"א ד"ה אין נשיאת כפים) כתב שיטה נוספת בשם הר"ן, שרק קדיש וקדושה וברכו נקראים דבר שבקדושה, אבל נשיאת כפים אינה נחשבת דבר שבקדושה, ומה שצריכה עשרה נלמד מפסוק אחר, והוא רק אסמכתא מדרבנן.

(6) ואף לדעת הפוסקים שחייב תפילה הוא מדאורייתא, כתב להלן (סי' לא) שצירוף עשרה הוא מדרבנן. וכתב הפמ"ג (א"א ס"ק ז) שלפי זה הפסוק 'ונקדישתי' הוא רק אסמכתא.

מילואים

הַלְבוֹת בְּרִבּוֹת סִימָן נד נה

המשך מעמוד 170

את הפסוקים. וכן הוכיח ממה שכתב המשנ"ב לקמן (סי' תקפא ס"ק ד) לענין סליחות בשם הא"ר, שאם אין עשרה בעת אמירת 'אשרי', יאמרו אחר כך שלשה פסוקים כשיש עשרה. והא"ר עצמו כתב, שיאמר החזן שלשה פסוקים.

(9) ושלשה פסוקים אלו, כתב השערי אפרים (שער י סמ"ד בפתחי שערים) שצריך שיהיו מפרק אחד, ולא מכמה מקומות, וראה מה שכתבנו לעיל סי' נג ס"ק יא.

(10) אמנם לעיל (סי' נג שם) סתם כדעת הדרך החיים שאם לא היו עשרה בשעת אמירת פסוקי דומרה או בשעת אמירת ישתבח, לא יאמר קדיש, ולא הזכיר את שיטת הפמ"ג שחולק בזה.

[משנ"ב שם]

וּמִגֵּן אֲבָרְקָהּ בְּסִימָן סט וְרַלְד לֹא קֵתַב בְּנִי וכו', הַסְּפִימוּ הָאֲחֵרוֹנִים דְּהַבְּכֹן שִׁיאֲמַרְוּ⁽⁸⁾ אַחֲרָיָהּ מִזְמוֹר אוּ שְׁלֹשָׁה פְּסוּקִים⁽⁹⁾ וכו', דְּלַעֲנֵן פְּסוּקֵי דְזִמְנָה⁽¹⁰⁾.

(7) אלא סובר שצריך שיהיו עשרה בשעת אמירת הפסוקים. וכתב המשנ"ב לעיל (סי' נד ס"ק ט) שאף לשיטות אלו אין צריך שכל העשרה יאמרו את הפסוקים, ודי במה ששנים או שלשה יאמרו את הפסוקים. וראה עוד מה שכתבנו שם.

(8) אף שכתב "שיאמרו" בלשון רבים, כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' נא) שאין לדקדק מכאן שצריך שכל הציבור יאמרו את המזמור או הפסוקים, וכמו שנתבאר בהערה הקודמת, אלא ישתקו הציבור וישמעו

הַלְבוֹת בְּרִבּוֹת סִימָן נה

המשך מעמוד פו

היא שיאמר בעשרה, והוא מחסר דבר זה, ועוד, שבעצם עזיבתו את מקום השראת השכינה נחשב כעוון ה'.

[משנ"ב ס"ק יז]

כְּמוֹ שֶׁהִתְחִילוּ לְקַבֵּל בְּעֶשְׂרֵה יוֹכוֹלִין לְהוֹצִיא אֲחֵרִים⁽²⁶⁾ עַד שְׂמוֹנֵה-עֶשְׂרֵה אֲפֵלוּ בְּפָחוֹת מֵעֶשְׂרֵה⁽²⁷⁾.

(26) וממה שכתב שיש בכוחו של הש"ץ להוציא אחרים גם כשיצאו מקצתם, מוכח שנשאר להם דין ציבור, אולם מדברי הביה"ל לעיל (ס"ב ד"ה ומכל מקום) נראה שפקע מהם דין ציבור, ראה מה שכתבנו שם.

(27) היינו, שלענין שיוציא הש"ץ אחרים ידי חובתם בברכות קריאת שמע, כתב הרמ"א לקמן (סי' נט ס"ד) שאין מוציא את היחיד כשאין עשרה מתפללים. ועל כך כתב כאן המשנ"ב, שאם אמרו קדיש וברכו בעשרה ויצאו מקצתם, יכול הש"ץ להוציאם ידי חובתם, שנחשב הדבר שהתחילו בעשרה.

[משנ"ב ס"ק יח]

בִּינָן שֶׁהִתְחִילוּ לְהִתְפַּלֵּל בְּקוֹל רַם וְאֲפֵלוּ רַק בְּ"אַבוֹת" לְבָרְד⁽²⁸⁾.

(28) וממתי נחשב שהתחיל, כתב הא"א (בוטשאטש, ס"ב) שהוא משעה שאמר 'ברוך אתה ה'.

הַלְבוֹת בְּרִבּוֹת סִימָן נה

המשך מעמוד פז

שאם הוא בכתב האב סומכים על זה לענין ירושה, אך בכתב של אדם אחר לא מועיל.

ולסמוך על הנער עצמו האומר שכבר נעשה גדול, כתב הכף החיים (סי' נח) בשם סידור בית עובד [דיני קדיש ט"ט] שאין לסמוך עליו, אך כתב שלדעתו אם הנער מיושב בדעתו וירא ה', הריחו נאמן. וכן הורה הגר"ש אויערבך (אשי ישראל פט"ו הע' ל) שאפשר לסמוך עליו, כיון שהוא דבר שעתידי להתגלות, וגם ירא הוא לשקר פן ישמע אביו ויגער בו [וגם שבזמנינו כל נער יודע את גילו המדויק].

(52) אלא אם כן יש שני עדים, כמו שכתב לקמן סי' תקעא ס"ק ה.

(53) ולענין לצרפו למנין, כתב האורח נאמן (סי' יט) שאפשר, כיון שהוא ספק רבנן. ובתורת חיים (סופר, ס"ק ב) כתב שאפשר לצרפו בצירוף הטעם שיש המתירים לצרף קטן.

אבל) בשם התשב"ץ, שהיינו דוקא אם אירע הדבר באקראי בעלמא, אבל כעשויים כן תדיר, נראה כפריקת עול, וכמעט שניתן לומר שעליהם נאמר 'ועוזבי ה' יכלו ח"ו.

[ביה"ל ד"ה ומכל מקום]

אם הַעֲשִׂירֵי עָבַר וְהִלֵּךְ⁽²⁴⁾ וכו', בִּינָן דְּבִלְאוּ הָכִי לִיקָא עֲשָׂרָה לְהַשְׂרָאת הַשְּׂכִינָה⁽²⁵⁾.

(24) ואם התחילו הענין בפחות מעשרה, וכגון שלא שמו ליבם שאין עשרה, כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' יז אות ב) שודאי שלא נחשב בכך לתפילה בציבור.

(25) מלשון זה דקדק בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' ז) שטעם הירושלמי הוא שאם התחילו בעשרה ויצא אחד, אין כבר השראת השכינה כלל ואין זו תפילה בציבור, ולכן נקרא 'עוון ה', ואף על פי כן הדין הוא שגומרים את התפילה, וכן ביאר העמק ברכה (נשיאת כפים אות א) כדעת הירושלמי. אמנם, החזו"א (או"ח סי' קלו ס"ק ה) כתב שיש לתפילה זו דין תפילה בציבור, כגון להוציא את היחיד ידי חובתו, ואף על פי כן נחשב היוצא כ'עוון ה', אף שלא חיסר בהשראת השכינה. ובטעם הדבר ביאר בשו"ת שבט הלוי (שם), שצורת דבר שבקדושה

בברכת המזון שהיא מדאורייתא עד שנדע שהביא שתי שערות, וראה מה שכתבנו בשעה"צ שם (ס"ק יט).

(50) שם כתב המג"א שאם בדקוהו ונמצא שאין לו שתי שערות אין מצרפים אותו לזימון, ואין אומרים שמסתבר שהיו לו שערות ונשרו, וכן כתב במשנ"ב שם (ס"ק כז) וכן משמע לעיל (סי' נג ס"ק כה). אכן, כאן כתב שאפילו אם רואים שאין לו שערות חוששים שמא היו לו ונשרו.

[משנ"ב ס"ק מא]

וְאָבִיו מְהִימָן עַל זְהָרָה⁽⁵¹⁾ וְלֹא אִישׁ אַחֲרָיָהּ⁽⁵²⁾ כו', הַסְּפָא דְאֲוִינָתָא הוּא⁽⁵³⁾.

(51) ואפילו אם הוא נראה קטן מכפי הגיל שאמר האב, כתב לקמן (סי' תקעא ס"ק ה) שהוא נאמן.

ולענין אם נמצא כתוב תאריך הלידה, כתב הט"ז (ח"מ סי' רעו ס"א)

הַלְכוּת בְּרֻכּוֹת סִיּוּן נה

פּוּר בְּאֵר הַגּוֹלָה

ג ריבולמי ונביאו
הר"ף וראש שם
במגלה ד תרין שם
ה תשובת הרשב"א

שתי שְׁעוֹת, (ה) והוא הדין לְקַדְּשָׁה וּבְרֻכּוֹ' שְׁאִין נֹאמְרִין בְּפָחוֹת מֵעֶשְׂרֵה: ב (ו) *אם התחיל (ז) לומר קדיש (ח) או קדשה בעשירה ויצאו מקצתן, גומרים (ט) אותו הקדיש או אותה (י) הקדשה שהתחיל, י' והוא שגשמתיו (יא) רבן: הגה *ומכל מקום (יב) עברה היא לצאת, ועליהם נאמר 'ועזבי ה' יכלו' (ירושלמי). (יג) *אבל אם נשארו עשרה (יד) מטר לצאת (מרדכי פ' בתרא דמילה): ג *אם התחיל ב'אבות' ויצאו מקצתן, גומר (טו) אפלו (ז) קדשה: הגה ואם יצאו מקצתן (טז) לאחר שהתחילו (יז) להתפלל 'יוצר', לא יתחיל השליח-צבור להתפלל התפלה בקול רם, דכבר נשלם תפלת 'יוצר'. ואם יצאו לאחר שהתחיל בקול רם (ה) [ז] (יח) וקדשה, יכולים להשלים כל סדר קדשה ולומר (יט) הקדיש שלם (כ) שלאחריה, דשיף לתפלה, שהרי אומר 'תתקבל צלותהון' וכו', אבל

שְׁעֵרֵי תְּשׁוּבָה

[ה] וקדשה. עבה"ט. ובשכנה"ג ופרי"ח חולקים וס"ל שאינו גומר אלא קדשה וכן שאר ברכות העמידה אבל לא קדיש ששם שאחר התפלה, וכן משמע לשון הש"ע.

היני דוקא נ"כ אבל תפלת אלהינו יאמר מאחר שהתחיל בתפלת י"ח וברכת אלהינו שהן לתפלת י"ח ע"ש וכו"כ ע"ת: (ה) וקדשה. לאו דוקא, דאפלו עדין לא

בְּאֵר הַיֵּטֶב

(ד) קדשה. וכל תפלת י"ח והקדיש שלם שלאחריה כמבאר ברמ"א שאח"כ. וכתב בשכנה"ג 'זאמר ג"כ ברכה דאלהינו ברכנו ברכה המשלשת בתורה, דכל שהתחיל בתפלת י"ח גומרה, אע"ג דתנן אין נושאים כפיהם פחות מ' היני דוקא נ"כ אבל תפלת אלהינו יאמר מאחר שהתחיל בתפלת י"ח וברכת אלהינו שהן לתפלת י"ח ע"ש וכו"כ ע"ת: (ה) וקדשה. לאו דוקא, דאפלו עדין לא

בְּאֵר הַלְכָה

הרמ"א העמיק לשון האור ורוע ולה לא כבירא לה, דהלא באור ורוע המובא בדרב"כ משה לא מזכר כלל תפלין רק טלית, ואפשר דהרמ"א קאמר בזה לפי דעת היש-אומרים שם בהג"ה ולא לדעת עצמו. שוב ראיתי בבאור הגר"א שכתב: אבל בין וכו' ומשם ואילך הוא בהתחלת יוצר, עד כאן לשונו, משמע מנה דמהתחלת קדיש והלאה הוא באמצע הפרק, אם-כן ניחא הכל אם נסבך שם דבאמצע הפרק אסור, כחודשי ר' עקיבא איגרי ובהפרי"מ גמדים שם. אמנם בבאור הגר"א שם בסעיף ב מוכח מנה דסובר דלרמ"א דמקל לענין תפלין מטר אפלו באמצע הפרק, אם-כן צריך עיון אמאי החמיר הרמ"א פה לענין תפלין, ועל כרחק כתרצונו הראשון דהרמ"א אזיל פה לפי דעת היש-אומרים שם:

* **אם התחיל וכו', אותה הקדשה.** עין במשנה ברורה. ובטור דנקט גס-כן לשון זה, ונכל לומר בפשיטות לפי מה דמשמע בבאור הגר"א בסיון טט דלדעת הטור פריסת שמע הוא דבחזנות הש"ץ אומר עד אחר הקדשה ותו לא, אזיל הכא הטור לטעמה: * **ומכל מקום עברה היא וכו'.** אם העשירי עבר והלך²⁴, אם מטר התשיעי גס-כן לילה, פי'ן דכלאו הכי ליאכ עשירה להשראת השכינה²⁵ וגם כלאו הכי מטר לגמר, צריך עיון: * **אבל אם נשארו וכו'.** מלשון זה משמע לכאורה דאפלו באמצע קדשה מטר לצאת, ולקמן בסיון קכה לא משמע כן. והאמת יורה דרכו, דהפרי"ח לא אריי שם כלל לענין קדשה אלא לענין עקר הדין דאם התחיל גומר, דאמר על זה בירושלמי דיש עברה להיוצאין, וזרמו על זה הפרי"ח דהוה בשלא נשאר עשירה, והירושלמי לא אריי שם כלל לענין קדשה, וגם הרמ"א אינו קאי על קדשה אלא על עקר הדין דאם התחיל גומר דהוא קאי על כל התפלה, וכלקמיה בהג"ה: * **אם התחיל ב'אבות' וכו'.** וכל-שכן דבתפלת יוצר אפלו אם

מִשְׁנֵה בְּרוּיָה

ערער על המקומות שונהגין שהקטן אומר קדיש¹¹ וברכו והתקל עונים אתריו, דשלא כדן הם עושים, ואפלו אם יש עשירה אנשים גדולים חוץ ממנו, ועין בפרי"מ גמדים שם שמצדו גס-כן להחמיר בזה לכתחלה. כתב בהלכות קטנות סימן מח: כפשונים או שלשה אומרים קדיש יחד ואחד מקדים, אם באים כל אחד תוף כדי דבור, יענה עם הראשון או עם האחרון אמר ויעלה בלם¹², ואם יש הפסק, יענה על כל אחד ואחד. אדם הנוצר על-ידי ספר יצירה אם מצטרף לעשירה ויכל דבר שבקדושה, עין בתשובת חכם צבי סימן צג¹³ ובספר עקרי-דינים מה שכתב בענין זה: (ח) **והוא הדין לקדשה.** והוא הדין לכל תורת הש"ץ שצריך עשירה, דמקרי דבר שבקדשה מפני הקדשה שיש בה [מגילה כג והר"ן שם]. אין פוחתין (ה) משבועה קדישים בכל יום, כנגד "שבוע ביום הללתיך", דהני: אחד אחר פסוקי דומרה שהוא אחר ישתבת, ושני, חצי קדיש אחר תפלת י"ח ברכות, וישלישי אחר סדר קדשה, וכו' אומרים גס-כן 'תתקבל צלותהון' שהוא שוף גס-כן לתפלת שמונה-עשרה, ורביעי אחר "עלינו" שיש בו אמירת פסוקים, ותמישי אחר "אשרי" במקנה, ויששי אחר תפלת מנחה, שביעי אחר קריאת שמע של ערבית קדם תפלת שמונה-עשרה¹⁴. וקדיש שאחר תפלת ערבית, אף שהוא גס-כן מצוה לא קחשבינן בכלל אלו השבעה, עין שם בלבוש השעם¹⁵: **ב (ו) אם התחיל¹⁶.** והוא הדין בכל דבר שצריך עשירה, כגון (ו) גשיאת-כפיים וקריאת-התורה¹⁷ והפסרה בבנייה¹⁸, גומרין כל מה ששייך לענין זה פי'ן שפבר התחילו בו בעשירה¹⁹, אבל לא מתחילין מה שהוא ענין אחר: (ז) **לומר קדיש.** ואם התחיל לומר לשבת בעשירה ויצאו מקצתן, וכן אם התחיל לומר אשרי שקדם מנחה בעשירה ויצאו מקצתן, מסתפק הפרי"מ גמדים דאולי יוכל לומר הקדיש שאחר זה, כי הקדיש שהן ל'שתבת ואשרי, ועין בשערי-תשובה בשם אליה רבה. אמנם בספר מאמר-מרדכי ובדרי"ח התיים ובחיי אדם, בלם פסקו דלא יוכל לומר הקדיש בזה: (ח) **או קדשה.** לאו דוקא, והוא הדין אפלו רק ב'אבות', וברלקמה בסעיף ג. ואפשר דנקט, לרבותא דסיפא, דאפלו בזה דוקא אם שגתיו רבן: (ט) **אותו הקדיש.** ואם היה הקדיש שקדם ברכו, כתב הדרי"ח התיים בשם אליה רבה דיוכל לומר גס-כן הברכה, דכלא תנא ענינא הוא. ובספר מאמר-מרדכי חולק על זה, עין שם: (י) **הקדשה.** והוא הדין כל תפלת שמונה-עשרה. ולפי מה שכתב בהג"ה בספרי ג, גומר גם החצי קדיש וקדיש שלם שלאחריה. וכתבו האחרונים דיאמר גס-כן ברכה ד'אלהינו ברכנו בברכה המשלשת' וכו', דכל שהתחיל בתפלת שמונה-עשרה גומרה, אף-על-גב דתנן "אין נושאין פנים בפתוח מעשירה" ואפלו אם התחיל בתפלה בעשירה, וכו' ודאי"ן ברי"ח ובית-יוסף, הינו דוקא גשיאת-כפיים ממש ומושם שהוא ענין אחר²⁰, אבל תפלת "אלינו" יאמר, מאחר שהתחיל בתפלת שמונה-עשרה, וגם זה שוף לתפלת שמונה-עשרה: (יא) **רבן.** הינו ששה, ולא בענין רבא דמנכר [פמ"ג]: **(יב) עברה** ה'אבות'²¹. נראה לי שרופה לומר אם אינו ממתיך עד שייגמרו אותו וענין, אבל אם ממתיך עד שייגמרו הענין, די בזה, כגון אם אחד הצטרף עם תשעה לברכו, אינו מחייב להמתין על צדו של תורת הש"ץ, שהוא ענין אחר; ואם היה עמהם בצרופם בעת שהתחיל הש"ץ בקול רם, צריך להמתין עד שייגמרו כל סדר הקדשה וקדיש שלם שלאחריה, וכן כל כי האי גוין: (יג) **אבל אם נשארו וכו'.** עין בבאור הלכה: (יד) **מטר לצאת.** והוא (ו) שפבר שמעו קדשה והקדישים²² עד "עלינו"²³: **ג (טו) אפלו קדשה.** והוא הדין דגומר הש"ץ (ט) כל תפלת שמונה-עשרה, ולא נקט קדשה אלא משום דלא נימא דהוא ענין אחר: (טז) **לאחר שהתחילו.** נקט האי לשנא, לאפוקי ממנה"ש שהובא בדרב"כ משה שרופה להקל בזה, אבל באמת לפי הסכמת הפוסקים הוא (ט) אפלו אם התפלה בלחש היה גס-כן בעשירה, דינא הוא שלא יתחיל הש"ץ בקול רם בפתוח מעשירה: (יז) **להתפלל יוצר'.** עין באחרונים שהסכימו, דאפלו לא אמרו רק קדיש וברכו בעשירה ויצאו מקצתן קדם שהתחילו כלל ברכת יוצר, (י) מקרי כמו שהתחילו כבר בעשירה ויכולין להוציא אתרשים²⁶ עד שמונה-עשרה אפלו בפתוח מעשירה²⁷: (יח) **וקדשה.** לאו דוקא, (יא) דאפלו עדין לא אמרו קדשה, פי'ן שהתחילו להתפלל בקול רם ואפלו רק ב'אבות' לבר²⁸, (יב) גומרים אף הקדיש שלם: (יט) **הקדיש שלם.** וכל-שכן (יג) החצי קדיש שאחר תפלת שמונה-עשרה: **(כ) שלאחריה.** אבל הקדיש שאחר "עלינו" לא יאמר בזה, ואפלו אם התחיל לומר "עלינו" בעשירה

שְׁעֵרֵי תְּשׁוּבָה

(ה) בית-יוסף, ועין בלבוש: (ו) בית-יוסף: (ז) דרי"ח התיים: (ח) מגן-אברהם: (ט) פרי"מ גמדים: (י) תשובת משה"ל ופרי"מ גמדים: (יא) מגן-אברהם והגר"א, דלא כאליה וזשא: (יב) לפי מה שכתב הרמ"א בהג"ה וכן משמע מפרי"מ גמדים ודרי"ח התיים ותי"א אדם: (יג) חודשי ר' עקיבא איגר: